

«دلیل پنجم» روایت حریر

«مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَيْسَى عَنْ حَرِيرٍ قَالَ: كَانَتْ لِإِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ دَنَانِيرٌ وَارَادَ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ أَنْ يَخْرُجَ إِلَى الْيَمَنِ - فَقَالَ إِسْمَاعِيلُ يَا أَبَهُ إِنَّ فُلَانًا يُرِيدُ الْخُرُوجَ إِلَى الْيَمَنِ - وَعِنْدِي كَذَا وَكَذَا دِينَارًا فَتَرَى أَنْ أَدْفَعَهَا إِلَيْهِ يَبْتَاعُ لِي بِهَا بَضَاعَةً مِنَ الْيَمَنِ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع يَا بَنِيَّ أَمَا بَلَغَكَ أَنَّهُ يَشْرَبُ الْخَمْرَ فَقَالَ إِسْمَاعِيلُ هَكَذَا يَقُولُ النَّاسُ فَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَفْعَلْ فَعَصَى إِسْمَاعِيلُ أَبَاهُ وَدَفَعَ إِلَيْهِ دَنَانِيرَهُ فَاسْتَهْلَكَهَا وَ لَمْ يَأْتِهِ بِشَيْءٍ مِنْهَا فَخَرَجَ إِسْمَاعِيلُ - وَ قُضِيَ أَنَّ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ ع حَجَّ وَ حَجَّ إِسْمَاعِيلُ تِلْكَ السَّنَةَ فَجَعَلَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ وَيَقُولُ اللَّهُمَّ اجْرُنِي وَأَخْلِفْ عَلَيَّ فَلَحِقَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع فَهَمَزَهُ بِيَدِهِ مِنْ خَلْفِهِ وَقَالَ لَهُ مَهْ يَا بَنِيَّ فَلَا وَاللَّهِ مَا لَكَ عَلَى اللَّهِ هَذَا وَلَا لَكَ أَنْ يَأْجُرَكَ وَلَا يُخْلِفَ عَلَيْكَ وَقَدْ بَلَغَكَ أَنَّهُ يَشْرَبُ الْخَمْرَ فَاتَّمَنَّهُ فَقَالَ إِسْمَاعِيلُ يَا أَبَهُ إِنِّي لَمْ أَرَهُ يَشْرَبُ الْخَمْرَ إِنَّمَا سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ فَقَالَ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ - يَقُولُ يُصَدِّقُ اللَّهُ وَيُصَدِّقُ لِلْمُؤْمِنِينَ فَإِذَا شَهِدَ عِنْدَكَ الْمُؤْمِنُونَ فَصَدِّقْهُمْ وَلَا تَأْتَمِنْ شَارِبَ الْخَمْرِ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ وَلَا تَوْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ - فَأَيُّ سَفِيهِه أَسْفَهَهُ مِنْ شَارِبِ الْخَمْرِ إِنَّ شَارِبَ الْخَمْرِ لَا يُزَوِّجُ إِذَا خَطَبَ وَلَا يُشْفَعُ إِذَا شَفَعَ وَلَا يُؤْتَمَنُ عَلَى أَمَانَةٍ فَمَنْ اتَّمَنَّهُ عَلَى أَمَانَةٍ فَاسْتَهْلَكَهَا لَمْ يَكُنْ لِلذِّي اتَّمَنَّهُ عَلَى اللَّهِ أَنْ يَأْجُرَهُ وَلَا يُخْلِفَ عَلَيْهِ.»^۱

توضیح:

اسماعیل فرزند امام صادق (ع) مقداری دینار داشته است و کسی از قریش عزم سفر یمن داشته است، اسماعیل از حضرت پرسید که آیا پول خود را به آن مرد بدهد تا برایش متاعی خریداری شود. حضرت فرمودند آیا نمی دانی که او خمر می نوشد، اسماعیل گفت مردم چنین می گویند، حضرت اسماعیل را نهی کردند ولی اسماعیل آن کار را انجام داد. ولی آن مرد تمام مال اسماعیل را از بین برد [فجزع (در برخی نسخه ها)؛ اسماعیل بی تابی کرد] و اتفاقاً آن سال امام صادق (ع) و اسماعیل حج به جا آوردند. در طواف اسماعیل می گفت: «خدایا اجر آن را بده (جایگزین آن را به من بدهد) و برای من جانشین آن را قرار بده» حضرت صادق (ع) از پشت او را دفع کرد (همز: دفع کرد یا اشاره کرد) و فرمود: پسر من خدا برای تو چنین نخواهد کرد و جایگزین آن را نخواهد داد. چرا که می دانستی که آن فرد شارب الخمر است و با این حال به او اعتماد کردی. اسماعیل گفت: پدرم من خود ندیدم که او شرب خمر کند و مردم می گفتند. حضرت فرمودند: خدای سبحان می گوید که باید مؤمنین را تصدیق کرد. پس اگر مردم شهادتی دادند، آن را تصدیق کن. و به شارب الخمر اعتماد نکن چرا که

۱. وسائل الشیعة، ج ۱۹، ص ۸۲، ح ۲۴۲۰۷

خدا می فرماید به سفهاء اموالتان را ندهید و شارب الخمر سفیه است. شارب الخمر اگر خواستگاری رفت، به او دختر ندهید و اگر شفاعت کرد، شفاعتش را نپذیرید و اگر امانتی به او داده شود و آن را ضایع کند، هیچ اجری برای امانت دهنده نیست و جایگزینی هم نیست.

ما می گوئیم:

۱. اجری که در بحث مطرح است، اشاره به روایتی دارد که در آنها تصریح شده است که اگر قرض با تأخیر باز پرداخت شود، برای قرض دهنده ثواب و اجر متصور است:

«مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ فِي ثَوَابِ الْأَعْمَالِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ الْهَيْثَمِ بْنِ أَبِي مَسْرُوقِ النَّهْدِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حُبَابِ الْقَمَاطِ عَنْ شَيْخٍ كَانَ عِنْدَنَا قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ لَأَنْ أَقْرِضَ قَرْضًا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِمِثْلِهِ وَكَانَ يَقُولُ مَنْ أَقْرِضَ قَرْضًا وَضَرَبَ لَهُ أَجَلًا فَلَمْ يُؤْتْ بِهِ عِنْدَ ذَلِكَ الْأَجَلِ كَانَ لَهُ مِنَ الثَّوَابِ فِي كُلِّ يَوْمٍ يَتَأَخَّرُ عَنْ ذَلِكَ الْأَجَلِ بِمِثْلِ صَدَقَةِ دِينَارٍ وَاحِدٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ.»^۱

۲. نحوه استدلال به این روایت چنین است:

«و لا شك في أن قوله عليه السلام «إذا شهد عندك المؤمنون فصدقهم» كلمة «المؤمنون» فيه حيث أنها جمع معرف باللام يفيد العموم الاستغراقي، لأن العام المجموعي - بمعنى أنه إذا شهد عندك جميع المؤمنين معا فصدقهم - قطعاً ليس بمراد، لأن شهادة جميع المؤمنين الموجودين في الدنيا على موضوع عادة غير ممكن و محال. فإذا كان العام استغراقياً، فتتحل إلى قضايا متعددة حسب عدد أفراد المؤمنين كسائر العمومات، فيكون مفاد هذه الجملة أن أي واحد من المؤمنين إذا شهد عندك بموضوع، سواء أ كان هو شرب الخمر كما أنه هو المورد، أو كان غيره فصدقته. و معلوم أن معنى التصديق في المقام هو ترتيب أثر المشهود به على شهادته، و هذا معنى وجوب قبول خبر الثقة و العدل الواحد، و قد روى بعضهم «إذا شهد عندك المؤمنون فاقبلوا»^۲

۳. سند روایت کامل است.

۴. مرحوم بجنوردی بر استدلال مذکور اشکال کرده است:

«و فيه: أولاً: أن أحدا لم يقل بحجية خبر كل مؤمن بل كل مسلم، لما حكى بعضهم «المسلمون» في هذه الرواية بدل «المؤمنون». و ثانياً: لم يقل أحد بحجية خبر الثقة أو العدل الواحد في باب الحدود، بل ينفي تصديق المؤمن الواحد في باب ارتكاب الذنب ما رواه الصدوق في كتاب عرض

۱. همان، ج ۱۸، ص ۳۳۰، ح ۲۳۷۸۳

۲. القواعد الفقهية (بجنوردی)، ج ۳، ص ۳۲

المجالس، و فيه: «فمن لم تره بعينك يرتكب ذنبا و لم يشهد عليه بذلك شاهدان فهو من أهل العدالة و الستر». و ثالثاً: من المقطوع عدم حجيتها في مقام المخاصمة و مقابل ذي اليد. و رابعاً: يجب تقييدها - أي الحجية بكونها متعدداً - برواية مسعدة بن صدقة و خبر عبد الله بن سليمان . هذا كله، مضافاً إلى أنه ليس المراد من وجوب تصديقهم ترتيب الأثر على ما يخبرون به و إن كان فيه ضرر على الغير، لما ورد «كذب سمعك و بصرك عن أخيك، فإن شهد عندك خمسون قسامة و قال لك قولاً فصدقه و كذبهم» أي فيما يضره و لا ينفعهم. فالمراد من وجوب تصديقهم و كذا من قبول قولهم - بناء على صحة الرواية الأخرى - هو التحذر عما أخبر به فيما إذا احتمل أن يكون على تقدير صحة ما أخبر عنه ضرر عليه، كما أنه كذلك كان في مورد صدور الرواية. و الحاصل: أنه يدور الأمر بين هذه التخصيصات الكثيرة التي ربما يكون العموم مستهجنًا معها و تقييد واحد، و هو تقييد وجوب تصديق المؤمن بكونه متعدداً، و لا شك في أن الثاني أولى بل هو المتعين، و كذلك الحال في مفهوم آية النبأ بناء على ثبوت المفهوم لها و شموله للأخبار عن الموضوعات و عدم كونه مختصاً بالأحكام، فيدور الأمر بين تخصيصه بهذه التخصيصات أو تقييده بالتعدد بالنسبة إلى الموضوعات، و معلوم أن الثاني أولى، بل هو المتعين.^١

توضیح:

١. اولاً: اجماعاً کسی خبر مؤمن را (چه ثقة باشد و چه نباشد) حجت نمی داند (و البته در برخی نقل های روایت «شهد عندک المسلمون» ضبط شده است و لذا روایت «خبر واحد مسلم» را حجت کرده است که هیچکس هم به این قائل نشده است).
٢. [ما می گوئیم: مراد ایشان آن است که اجماعاً خبر مؤمن واحد یعنی شیعه واحد حجت نیست و اگر هم کسی قائل به حجیت باشد در مورد خبر مؤمن واحدی است که عادل باشد. همچنین توجه شود که نقل «المسلمون» یافت نشد.]
٣. ثانیاً: اگر هم مراد خبر واحد عادل باشد، کسی در باب حدود قائل به حجیت قول واحد نشده است حتی در باب «تصدیق» (مثلاً اینکه چه کسی عادل است که می تواند در دادگاه شهادت دهد) گفته شده است که اگر دو شاهد شهادت ندهند و یا خود آدمی ارتکاب گناه را شاهد نباشد، باید «شهادت یک مؤمن» نفی شود.
٤. [پس اگر روایت حزیر صحیح باشد، لاجرم باید در این دو باب تخصیص بخورد.]

١. همان

۵. ثالثاً: قطعاً روایت حریز باید در جایی که خبر واحد در مقابل «ذی الید» است تخصیص بخورد و همچنین باید در مورد دادگاه و مخاصمه تخصیص بخورد.
۶. رابعاً: این روایت به روایت مسعده که «دو شاهد عادل» را لازم می‌داند، تخصیص می‌خورد (یعنی روایت حریز بعد از تخصیص می‌گوید: مؤمنون را تصدیق کن اگر دو مؤمن عادل باشند).
۷. خامساً: این روایت اصلاً در مقام آن نیست که بگوید «خبر واحد در هر حالتی باید تصدیق شود» (حتی اگر پذیرش خبر واحد باعث ضرر به غیر شود) بلکه روایت می‌گوید اگر خبر واحدی وارد شد، احتیاط کنید تا ضرری متوجه شخص خودتان نشود.
۸. پس یا باید روایت را تخصیص‌های متعدد بزنییم [خبر مؤمن حجت است اگر ثقه باشد و اگر باب حدود نباشد، اگر باب تصدیق نباشد، اگر در مقابل ذی الید نباشد، اگر مقام مخاصمه نباشد] و یا یک تخصیص بزنییم [خبر مؤمن حجت است اگر دو مؤمن عادل باشند] و دومی اولی است.